

Рецензия

За Надежда Петрова Александрова, единствен кандидат на обявения конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент” по 2.1. Филология (Българска литература – Възрожденска литература), обявен в ДВ, бр. 24 от 16.03.2018 г.

От проф. дин Рая Йорданова Заимова, ИБЦТ (БАН)

Надежда Петрова Александрова завършва бакалавърска степен и магистърска по филология в СУ „Св. Климент Охридски“, втора магистърска в Централноевропейския университет (Будапеща). През 2010 г. защитава докторска дисертация на тема „Женският въпрос във възрожденската публицистика и прозата на Любен Каравелов“ по научната специалност „Българска литература“. В следващите години заема длъжността главен асистент във Факултета по славянски филологии (СУ), катедра „Българска литература“. Към сегашния момент продължава да работи по същата специалност и в същата катедра, т.е. д-р Надежда Александрова има над 17 години натрупан трудов стаж. С това уточнение посочвам, че тя отговаря на изискуемите по закон пет години работа по специалността.

Представените трудове на кандидатката за обявения конкурс за академичната длъжност „доцент” включват монографията *„Еничарите“*. *Преплетени истории в османския контекст на ХХ век*, издена наскоро от авторитетното издателство „Изток – Запад“, 314 с., два материала в реферирани издания, редица други в български и чужди научни списания и сборници. Пред нас има една сериозна кандидатка, която от една страна е продължила работата си по темата за жените във възрожденската проза, проблема за образованието им и в същото време предоставя за конкурса своя нова монография по неразработвана тематика. Справката за цитирания на нейните предходни монографии (*Gender relations in Education...*, 2013 и *Робини, кукли и човеци...*, 2012) и статии от последните години е впечатляваща. Също толкова впечатляващи са и чуждите издателства, с които Н. Александрова работи (Klemm+Oelschalger, Peter Lang Gmbd, Brill и др.) наравно с българските академични. Кандидатката членува и активно участва в ръководствата на няколко академични дружества с национален и международен характер.

Сериозно и задълбочено Н. Александрова подхожда към темата за „Еничарите“, напомняйки на читателската публика, че става дума не за документи от балкански или друг произход, а за литературната представа за еничарите в османския контекст на XIX век. Разгръщайки *„Еничарите“*. *Преплетени истории в османския контекст на XIX век* ставаме свидетели на откриването на оригиналния френски текст на романа „Еничарите“, преведен на български от Иван Богоров и публикуван на страниците на „Цариградски вестник“ (1848-1850). Става дума за събития от последните десетилетия на съществуването на еничерския корпус, за великодушни султани и за любовната връзка между християнката Ерминия и просветения турчин Неджип. Доскоро се смяташе, че този пръв популярен роман в българската възрожденска култура, има само предполагаем автор, от който е направен превода. Н. Александрова не подхожда еднозначно към изворите на Иван Богоров, а събира всички възможно достъпни преводи от различни народности и езици в Османската империя. Успешно установява техния първоизвор романа „Еничарите“ от Алфонс Роайе. Изворовият ѝ фонд от текстове включва най-напред френския оригинал на романа, дело на френския писател и либретист А. Роайе (изд. Брюксел, 1842 и Париж, 1844 г.), издаден на гръцки в Смирна, 1843 и въз основа на последния на румънски (Букурещ, 1848-1850), на караманлийски (1854) и арменски (1870).

Разполагайки с този фонд авторката подбира възможно най-подходящ сравнителен метод на работа. От обстойния преглед на компаративистичната литература, поместен в началото на Първа част, се убеждаваме, че въвеждането на термина „преплетени истории“ е най-подходящ за случая. Културните процеси вървят от Запад към Изток в модерното време, черпейки сюжети и идеи от предходни пластове, интерпретирайки събития от близкото и далечно минало. Романът „Еничарите“ на Алфонс Роайе излиза на показ за читателите от югоизтока най-напред на гръцки език. Всеки от тях се възползва опосредствено от френския автор, за да изгради чрез превода своя национален разказ.

Н. Александрова провежда току-речи детективно проучване с цел установяване идентичността на преводачите, за които става дума в Първата част на книгата ѝ. Възстановява картината на рецепцията на романа „Еничарите“ за периода 1840-1870-те години. След преглед на преводаческата работа на мнозина известни и по-малко познати

българи от XIX век и тяхната социална принадлежност, анализът обхваща и други среди в Османската империя като тези на гърците, на арменците мехитаристи и др. Акцентува се на рецепцията на преводната литература подчертано в общоосмански контекст, широката палитра от жанрове, стилове, теми, подбор на езика на превода - според очакванията на определена читателска публика и необходимост от дидактическа литература. Установяват се взаимовръзките между отделните общности, преплетени в общ културно-исторически контекст.

Знайно е, че френската литература от XVII и XVIII век задава, прокарва модерния път на европейските народи и Русия. В античната литература, Шилер, Гогол, Дефо се търсят образци за оформяне на развлекателни четива. Приключенията на Телемах и Робинзон Крузо обхващат среди от християни, евреи, мюсюлмани в Османската империя, обединени от свои общи интереси. Н. Александрова подробно излага икономиката на печатниците, търговски и издателски дейности в Цариград, провинциите и отгатык Дунава. Отдава значение на уредените по просвещенски читалища и пътищата на разпространение на печатната книга. Анализира пътя на проникване на „Еничарите“ най-напред в Смирна, славеща се с динамично развитие през 1840-те години и биографията на преводача на гръцки Йоанис Скилисис, обръща внимание на българската литературна критика по случая с Богоров, на болярския син от Брашов Атанасие Пъкляну, на преводача от караманлийски Евангелилинос Мисаилидис и на арменския превод от Димитриос Чолакидис (1870). Изследователката установява, че преводачите следват изцяло френския и/или гръцкия превод, без да го адаптират или „побългаряват“. Темата за невъзможната любов е характерен мотив за популярните западни романи и тепърва навлиза в патриархалното общество, а изневярата и отмъщението присъщи и познати в живота на османските управници. Въз основа на западната историография (Й. Хамер, М. Дозон) и Есад ефенди (във френския превод на изявения ориенталист А. Косен дьо Персевал) ориентализираният образ на еничарите се вмества в читателското въображение, възприемат се събития от близкото минало, формират се легенди, независимо от етническата и верска принадлежност, от „народния език“.

Във Втората част от монографията си Н. Александрова представя романтика Алфонс Роайе с широкомащабните си дейности като прозаик, драматург, пътеписец, преводач.

Кръгът от приятелите му (не от Фейсбук!) включва Ж. Дьо Нервал, Т. Готие, К. Рожие и др. известни творци от кръга на романтиците. Обръщам внимание на авторката, че Виктор Юго не може да бъде причислен към пътешествениците, предхождали Роайе в пътуване до Ориента. (вж. с. 121) Неговите мечтани пътувания са само мислени или фикция, споделена най-вече в два тома поеми под заглавие „Les orientales” (1829).

„Пътните приключения“, преките впечатления на Роайе от Турция (1830-1831) и вкуса му към ориенталската тема допринася за назоваването му като Роайе бей. Българската публика открива откъси от пътеписа му едва през 1981 г. в изданието на „Френски пътеписи за Балканите, XIX в.“, където намира място заедно с откъси от неговия съименник Ламартин. Този негов съвременник изпъква с благосклонността си към българите, както и с критиката си срещу деспотичната система в Османската империя, докато Роайе е по-скоро склонен да изразява оптимизъм в реформите на същата империя. Бих добавила следния коментар, който би послужил на Н. Александрова за друг вид сравнително изследване.

Съдейки не по откъсите, а по пълните текстове, двамата пътеписци диалогират по актуалните въпроси на Турция, султан Махмуд II, така и за ролята на Русия на Босфора. Все пак, по ред причини Ламартин остава значима и конфликтна фигура в пловдивското Възраждане, „притча во езицех“ и през всичките десетилетия до днес паметта за него не е избледняла, дори е музифицирана.

На парижка сцена пофранцузено Вагнерово произведение загубва своя оригинален дух благодарение на интерпретациите на либретиста Роайе. Авторството пък на последния има същата съдба с романа „Еничарите“, когато в османски контекст името на Роайе потъва в мрак. Остава сюжетът, който е единен за чуждите преводи: еничарите се идентифицират с класическия стереотип за свирепите турци, реформите и управниците в империята са на почит, прокарва се интрига за несподелена любов между християнка и мюсюлманин в стила на рицарските романи. Женските образи напомнят тези от творчеството на Мадам дьо Лафайет, Ричардсън, Б. дьо Сен-Пиер и са плод на фантазията на Роайе, докато мъжките имат свои прототипи от реалността и в отделни случаи отразяват „поевропейчения турчин“. Невидимата фигура на султана стои зад кадър и се появява едва при развързката. В случая романистът не се отдалечава от традиционното

пресъздаване образа на най-първия владетел в империята. Този стереотип е присъщ на френската драматургия още от 16 в., когато е създадена първата драма на османска тема „Султанката“ (1561) от Габриел Бунен. Цариградската обстановка е тази която обединява миналото и сегашното, предходните културни пластове с етно-многообразието от гърци, турци, евреи, българи, араби... Проучванията на Н. Александрова са насочени към определяне жанра на „Еничарите“. Популярният roman feuilleton от 1830-те години във френската литература добива различна окраска в османския контекст. Въз основа на редица примери от приемните култури авторката посочва неизбистрена жанрова характеристика.

Книжнината е тази, която просвещава и развлича. За да даде обяснение за причините, които са накарали Богоров да прибегне до превода, изследователката проследява етнографските и филологически интереси на известния книжовник. Подбраният еничарски сюжет е продиктуван от желание да се даде правдива версия за злите еничари от близкото минало. Познаването на гръцкия, българския и френския език отварят възможност на българския читател за срещи с чужди култури. Затова и романът е част от нов репертоар по образец на рицарския с цел изграждане по свой маниер на любовни заявки като „куната“ или медальона със скрит портрет на жена. Преводите на „Еничарите“ са елемент от големия просвещенски проект за модернизация на менталитетите през XIX век.

Третата част от монографията е посветена на „Еничарите“ в историите на българите под османска власт. В анализа си Н. Александрова показва, че представите за еничарите от романа кореспондират с тези в учебната българска литература, публицистика, очерци. Повечето учебни книги почиват на преводи от автори, поданици или про-имперски настроени (Н. Малуф, К. Фюре), към тях се прибавят цитатите от западните известни имена като Й. Хамер, Ж. Дьо Сен-Дени, С. Робер, Й. Цинкайзен и др. От друга страна, в българските учебници (преди 1878 г.) се поставя акцент на Средновековието, а за османския период се акцентува пестеливо на връзката еничари – султани: първите са символ на отминалото време, докато вторите – на новото. Връщането назад в началния период на еничарството и „кръвният данък“ отсъстват. Съвсем основателно авторката заключава, че говоренето е насочено към тогавашното съвремие в борбата срещу

насилниците. Паралелно с това се наблюдават творби, при които историческото описание се преплита с фикция и легендарните еничари са идентични с кърджалиите и даалите.

Приносът на Н. Александрова за българската наука се състои в подреждането на мозайката от дейности на Алфонс Роайе, реално съществувала личност и автор от XIX в. с богата творческа биография. Наред с него се споменават за пръв път и имената на редица преводачи от Балканите. Авторката борави с различни по вид текстове, написани на няколко езика, привлича по-стари и модерни научни изследвания. Работата ѝ е плод на сериозни и задълбочени търсения. Н. Александрова отваря различна страница в българската компаративистика. Науката ни продължава да бъде в дълг към онези неизвестни или предполагаеми книжовници от османските Балкани, които в културно-исторически и образователен план свързват Запада с Изтока и чиито творби разкриват многообразието, словесния диалог на XIX век. Алфонс Роайе е един от многото френски автори, останал в сянка не само за нас. Френскоезичната литература, огромната пътеписна и тази която служи за исторически извор за Балканите не би могла да бъде рамкирана и със запазена известност до наши дни.¹ Франкофонската преса от века на Националното и от по-късно време все още не е достатъчно проучена. Несъмнено приносите на Надежда Александрова в преплетените истории в приемната култура задават и нова насока в по-нататъшни търсения, подсказани и от медийни съвременни теми, които не бива да ни остават безучастни в актуалното време на XXI век.

От всичко изречено дотук смятам, че имам основание да гласувам "за" и да призова научното жури да предложи на уважаемите членове ФС при Факултета по славянски филологии (Софийски университет „Св. Кл. Охридски“) да изберат д-р Надежда Петрова Александрова на академичната длъжност „доцент“ по 2.1. Филология (Българска литература – Възрожденска литература).

София, 19. юли 2018 г.

¹ Например, „Бюефир французки“ – споменат в един от преписите на Паисиевата история – е вероятно Клод Бюефир, йезуитски автор на историко-географска творба (17 в.), все още недостатъчно проучен в неговата адаптация към приемната българска култура от 19 век.